

УДК:37.035.7

МОДЕРНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

Плахотнік О.В.

*Київський національний університет імені Тараса
Шевченка, м.Київ*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Інтеграція України до світового та європейського співтовариства, долучення вітчизняної системи вищої освіти до Болонської декларації висувають особливі вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців, що потребує наукового переосмислення цінностей щодо формування професійної компетентності сучасного викладача вищої школи. Такий підхід передбачає активізацію пошуків оптимальних форм навчання у вищому закладі освіти та сприяє забезпеченню якісного виконання програмних вимог й особистісному розвитку студентів. Реформування національної системи освіти відіграє велику роль у перебудовних процесах, що відбуваються зараз в Україні, визначається масштабністю і радикальністю змін. Суть полягає не в удосконаленні тих чи інших напрямків освітньої практики, а в переході системи освіти на якісно новий рівень функціонування із зміною парадигмальних основ свого розвитку. Від стану справ у національній системі освіти значною мірою залежить успіх всього процесу соціальної модернізації та державотворення в Україні, оскільки саме тут повинні сформуватися ціннісні орієнтири та мотиви діяльності людей, адекватні тим формам соціального устрою та практики, що мають бути вибудовані у процесі реформ. У

зв'язку з тим, що система освіти у інформаційному суспільстві перетворюється на основний генератор соціального розвитку, самі інституційні та структурно-функціональні зміни в Україні можуть стати лише наслідком формування нової культури, нової моралі, нової смисложиттєвої орієнтації та розвитку нових культуuroстворюючих здібностей, що і є завданням системи освіти [2]. Звідси зрозуміла значимість розвитку реформ у системі освіти та здійснення їх на основі добре розроблених і інтегрованих у рамках єдиної парадигми світоглядних, концептуальних та методологічних основ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше питань загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Глибокому осмисленню сучасних стратегій розвитку вищої освіти та компетентнісного підходу присвячені дослідження відомих філософів, педагогів, психологів (А.М.Алексюка, В.П.Андрущенко, І.Д.Беха, Н.М.Бібік, В.І.Бондаря, І.О. Зимней, О.В. Долженко, Я.П.Кодлюк, В.Я. Ляудиса, О.В.Овчаренко, О.В.Плахотнік, О.І.Пометун, М.С. Розова, О.Я.Савченко та ін.).

У сучасних соціокультурних умовах, показником способу життя стає неперервний розвиток і саморозвиток людини через освіту. Категорії «освітнього суспільства», «компетентнісного підходу» стають базовими категоріями моделі освіти, в основі якої повинен лежати принцип інтелектуального, наукового, культурного розвитку, особистісного потенціалу суспільства, що, безумовно буде ефективним у сполученні з принципом випереджаючого розвитку науки, тому що високодинамічний соціокультурний прогрес у суспільному розвитку викликає швидке «старіння» конкретно-наукових і професійних знань, необхідність перегляду поняттєво-категоріального і

теоретичного фундаменту сучасної науки й адекватних їм навчальних дисциплін, які вивчаються у вищій школі [6,10.11].

Тому очевидна необхідність осмислення нової освітньої концепції в контексті якості освіти і навчання, модернізації освітнього процесу у вищій школі на основі компетентнісного підходу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Компетентнісний підхід може розглядатись як своєрідна відповідь на проблемну ситуацію в освіті, що виникла внаслідок протиріччя між необхідністю забезпечити сучасну якість освіти та неможливістю вирішити це завдання традиційним шляхом за рахунок подальшого збільшення обсягу інформації, що підлягає засвоєнню.

Орієнтація вимог до рівня підготовки випускників вищих навчальних закладів, на компетентнісний підхід припускає інше структурування змісту й організації освітнього процесу. В якості центрального, «вузлового» поняття відновлення змісту освіти виступає поняття «компетентність».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття «компетентність» ширше знань, умінь і навичок, не є їхньою сумою, тому що включає всі сторони діяльності: знаннєву, операційно-технологічну, ціннісно-мотиваційну. Більшість дослідників під терміном «компетентність» розуміють складну інтегровану якість особистості, що обумовлює можливість здійснювати певну діяльність, причому мова йде саме не про окремі знання чи вміння й навіть не про сукупності окремих процедур діяльності, а про *властивість*, що дозволяє людині здійснювати діяльність в цілому [1,4.5,6].

Узагальнення вітчизняних і зарубіжних досліджень сутності компетентності привело до такого розуміння

цього терміна: компетентність – інтегральна характеристика особистості, яка визначає її здатність вирішувати проблеми та типові завдання, що виникають у реальних життєвих ситуаціях, у різних сферах діяльності на основі використання знань, навчального й життєвого досвіду та відповідно до засвоєної системи цінностей.[3,6,8,9]

З точки зору компетентнісного підходу можна стверджувати, що викладач повинен по-новому розуміти свою професійну діяльність. Сьогодні викладач в основному працює не зі студентом, а з предметом, і головне завдання вбачається у навчанні своєму предмету. Необхідна зміна такої позиції викладача на позицію «педагогічної підтримки» студента. Педагогу важливо підтримувати в студентові прагнення до самостійності, самопізнання, самоаналізу та самооцінки, «вирощувати» в ньому здатність знаходити опору в самому собі.

Від педагога вимагається не передача студентові готових знань, а насамперед продовжити «вирощування» у студента здібностей до самопізнання, самовдосконалення, початки чого було зроблено у школі. Викладач стає більшою мірою «координатором» чи «наставником», ніж безпосереднім джерелом знань та інформації.

У навчанні, здійснюваному на принципах педагогічного супроводу (підтримки), акцент робиться не на програмному матеріалі, а на організацію індивідуальної пізнавальної діяльності. Викладач аналізує сам і допомагає зрозуміти студентові не тільки зміст того, що він засвоїв, а й як йому це вдалося зробити (за допомогою яких прийомів, технік тощо). У зв'язку з цим основним результатом діяльності освітньої установи має стати не система знань, умінь і навичок студентів сама по собі, а набір ключових компетентностей в інтелектуальній,

цивільно-правовій, комунікаційній, інформаційній та інших сферах [8].

Предметні компетентності пов'язані зі здатністю студентів залучати для рішення проблем знання, уміння, навички, формуються в рамках конкретного предмета. Компетентність завжди проявляється у вирішенні життєво важливих завдань. Відповідно викладач будь-якого предмета має вміти конструювати подібні завдання. Наприклад, для вирішення природничо-наукових проблем доцільно планувати дослідження відповідно до поставлених природничо-наукових питань або гіпотез, описувати та виявляти характеристики правильно спланованого дослідження з урахуванням вимірюваних і контрольованих змінних, причинно-наслідкових зв'язків, приймати рішення стосовно вимірів чи процедур, які повинні бути використані у процесі проведення дослідження, тощо.

Реалізація компетентнісного підходу припускає зміни на різних рівнях організації освітнього процесу. Що стосується вибору концепції модернізації освітнього процесу, то слід зазначити, що перша реакція багатьох освітніх установ, що бажають використати компетентнісний підхід, виражається у введенні в навчальні плани нових галузей знань. Такий адитивний підхід, реалізований за допомогою спеціальних програм та окремих курсів чи додаткових модулів у курсі, часто застосовується на початковому етапі внесення змін у навчальні плани. Він не спричиняє істотного перегляду традиційної та базової орієнтації самих навчальних планів, не ставить під сумнів традиційні погляди та припущення, не вимагає нового мислення, не обумовлює створення нової концепції навчальних планів у світлі нових знань, результатів наукової праці та способів осягнення світу.

Існують різні концепції (підходи), які можуть використовуватись для вбудовування нового компонента в навчальні плани:

- метод корисних додатків, який полягає в тому, що у процес навчання додаються нові навчальні курси, де моделюються події (завдання), пов'язані з вирішенням конкретних проблем, що відпрацьовують ті чи інші компетентності;

- адитивний підхід, що виражається в додаванні нового змісту у традиційні навчальні програми без зміни їхньої базової структури;

- трансформаційний підхід, за допомогою якого змінюються стратегії освіти (упроваджуються модульні, проектні, кейсові методи навчання – навчання через аналіз типізованих ситуацій), у результаті чого студенти отримують можливість розглядати проблеми, події, теми в перспективі, що допомагає їм зрозуміти, яким чином створюється знання;

- дійовий підхід - змінюється освітня програма в цілому (навчальні плани, навчальні програми, технології та оцінка досягнень студентів тощо), у результаті чого студенти вчаться приймати рішення з важливих цивільних, соціальних та особистих проблем, застосовують дії, що сприяють рішенню таких проблем [5,7,8,10].

Зміни в освітньому процесі відносяться до таких компонентів, як цілі навчання, зміст, освітні стратегії, оцінка досягнень студентів.

Рівні змін і компоненти взаємно перекриваються. Вони є для викладача засобом вироблення підходу до впровадження в навчальний процес тих чи інших змін. Будь-яка модель планування змін вимагає конструювання нових підходів до створення та трансформації навчальних програм. Розробка навчальних програм нового покоління потребує сучасних підходів до їх проектування. Викладач користується типовими або орієнтовними програмами з

усіма їхніми позитивами та недоліками. Разом із тим він має право на створення робочого варіанта орієнтовної програми, авторської програми. У зв'язку з цим на рівні вищого навчального закладу необхідно визначити можливі зміни в навчальних програмах.

Програми нового покоління проектуються на основі відбору завдань, орієнтованих на досягнення студентами ключових компетентностей.

Загальний недолік майже всіх існуючих навчальних програм у тому, що вони наголошують на сукупності інформації, а не на процедурах засвоєння способів діяльності студентами. Відомо, що зміст освіти застаріває, його не можна розширювати без кінця. Звідси виходить, що при формуванні програм необхідно інакше розставляти пріоритети: на перше місце винести характеристики компетентностей як цілі програми, потім способи їх формування, надалі зробити відбір інформації, що сприяє вирішенню конкретних завдань і розвиває компетентності. У цілому стратегія побудови нового покоління навчальних програм має бути вмонтованою в логіку засвоєння способів діяльності, що ускладнюються.

Головне завдання зміни навчальних програм полягає в переносі уваги з предметного змісту дисципліни на умови цього змісту. Для вирішення цього завдання необхідне включення у програмний зміст проблем, що не мають однозначного вирішення.

З огляду на вищезазначене, структуруючи програму навчального курсу необхідно:

- чітко означити цілі викладання цього предмета, включаючи передбачувані в ході курсу зміни в характеристиках студентів;
- відбирати досліджуваний матеріал, структурований під процес вирішення різних завдань і проблем;

- передбачати очікувану навчальну діяльність з боку студентів та особливі види діяльності для набуття досвіду вирішення завдань в умовах реальних ситуацій;

- враховувати застосовувані засоби навчання;

- розробити спеціальні вимоги до оцінки рівнів конкретних компетентностей і питання-завдання для діагностики, оцінки.

Важливою умовою при розробці програми є чітка виразність цілей. Розвиток здібності студентів до самостійного вирішення проблем можливий за умови досягнення таких результатів освітньої діяльності: уміння організувати свою діяльність (визначати її мету, вибирати способи реалізації цілей, планувати діяльність, оцінювати її результати); здатність пояснювати явища дійсності; здатність орієнтуватись у світі цінностей; уміння вирішувати завдання, пов'язані з виконанням певної соціальної ролі (працівника, користувача, споживача, виборця тощо); формування ключових компетентностей; здатність орієнтуватись у ключових проблемах; готовність до вибору, у тому числі професійному.

Наступним етапом є визначення цілей навчального предмета. Викладач у більшості випадків має справу із програмою, в якій ці цілі визначаються при складанні власного варіанта програми. Учителю було б важливо розставити пріоритети та уточнити зміст цілей. У зв'язку з цим треба отримати відповіді на такі запитання: реалізація яких цілей вивчення предмета має найбільш важливе значення для реалізації загальної освіти в цілому? Реалізація яких цілей має істотне значення для підготовки до професійної освіти? Які із планованих освітніх результатів можна розглядати як бажані, але необов'язкові?

Визначення цілей при проектуванні навчальної програми формуються через результати навчання,

виражені в діях студентів, причому таких, які викладач чи інший експерт можуть розпізнати.

Важливого значення у цьому процесі набуває питання проектування змісту навчання в навчальних програмах. Зміст навчання проектується в контексті проблем, до вирішення яких готується студент, освоюючи зміст того чи іншого предмета. Розробка логіки структурування навчального матеріалу означає насамперед визначення відповіді на два основних запитання: а) які дії повинен буде виконати студент, щоб досягти цілей-результатів; б) яким чином зміст навчального матеріалу буде засобом для організації процесу досягнення намічених цілей у виражених раніше характеристиках.

При проектуванні навчальних програм, побудованих на основі компетентнісного підходу до відбору змісту освіти, варто дотримуватися такої послідовності дій: визначення значущих для студентів проблем; виділення необхідних умінь для їхнього оволодіння; визначення компетентностей, необхідних для рішення даного типу завдань.

Відбір необхідного змісту; розробка методів навчання; розробка системи оцінювання. Таку послідовність дій можна рекомендувати при проектуванні кожного розділу або модуля навчальної програми.

При створенні програм нового покоління велика увага приділяється зміні методів навчання, а не власне змісту. Освітні стратегії, орієнтовані на розвиток компетентностей студентів, це насамперед: проектне навчання; навчання за допомогою вирішення ситуаційних завдань; соціальна та виробнича і педагогічна практика.

Навчання в даних освітніх стратегіях будується в такий спосіб: проблема - завдання для рішення - відбір інформації та методів - вибір дій - обмін досвідом діяльності - презентація продуктів і рішень - оцінка -

експертиза рішень - аналіз - рефлексія досвіду діяльності – оцінка діяльності – оцінка розвитку компетентностей - самооцінка росту досягнень – подальше планування навчання.

Відомо, що одним зі способів розвитку компетентностей в освіті є проектне навчання. Проект у контексті освіти - це особлива результативна дія, але відтворювана у спеціально організованих педагогом («лабораторних») умовах. Під проектом розуміється єдність задуму та реалізації. Завершеність проекту, як реалізація задуму та як відчужений результат, є механізмом формування у студента здатності бачити власну дію з боку. Проектна діяльність припускає послідовність відносно обмежених один від одного завершених проектів. Проект як форма «вимагає» оформлення результатів (продукту) для представлення його оточуючим. Відповідно виникає необхідність використовувати предметні навички як засіб реалізації проекту. Таким чином, проектна організація освітнього процесу задає умови для інтеграції предметного змісту; розвитку користувальницьких навичок в інформаційних технологіях; формування комунікативних компетентностей.

Проектна діяльність виникає на початку навчання в основній школі у формі індивідуальних чи групових самостійних творчих завдань; задум проекту виникає всередині навчальної діяльності як логічне продовження змісту навчального предмета (освітньої галузі); у більш складному вигляді проектна діяльність реалізується у вищій школі. Вихідні проекти, як правило, монопредметні, але, розвиваючись, вони дозволяють здійснювати змістовну інтеграцію навчального змісту. Уведення елементів проектної діяльності та її розвиток дозволяють відійти від одноманітності освітнього середовища та монотонності навчального процесу, створюють умови для

зміни видів роботи. Обов'язкове поєднання різних видів діяльності та їхня координація є необхідною умовою виникнення у студента розрізнення типів вимог, пропорованих до його роботи, і, як наслідок, уміння діяти в режимі проби та в режимі виконання. Необхідною умовою включення студентів у проектну діяльність є диференціація освітнього простору. Переходи від обов'язкової роботи до роботи за вибором, від навчання до створення власного проекту, до дослідження, від роботи під керівництвом викладача до самостійної роботи - усе це вимагає не кабінетного, а змістовного оформлення простору вищої школи [3,5,6].

Освітній простір вищої школи повинен мати в собі місце для самостійної роботи (лабораторії, бібліотеки, комп'ютерні класи з доступом до різноманітних баз даних тощо), простору для позааудиторної діяльності тощо. Множинність видів діяльності студентів забезпечує можливість здійснювати переходи між різними типами роботи. Переходи між освітніми просторами та видами діяльності забезпечують формування особливої чутливості до міри результативності власних зусиль (що вимагає обов'язкового виконання, а що є спробою спроб і тому може залишитись незавершеним). Формування чутливості до типу результату - психологічна умова становлення здатності відповідального вибору - найбільш істотного педагогічного результату вищої школи. Розвиток соціальних навичок студентів неможливий без організації особливого укладу вищої школи, що забезпечує їм можливість випробувати себе та свої можливості у сфері нормотворчості та нормовідповідної поведінки. Використання стратегії проектної діяльності студентів припускає необхідність розвитку освітнього простору вищої школи, включення в нього різноманітних структур, організацій, заходів (робота в архівах, музеях, підготовка

конкурсу, створення студентського наукового товариства тощо).

Висновки. У сучасних соціокультурних умовах спостерігається активний перехід до фундаментального інформаційного суспільства, ціннісно-орієнтованого на науку, інтелект, культуру, творчість, на особистість – як суб'єкта соціальної, освітньої практики і власного розвитку. Цей процес виявляє себе не тільки на рівні українського суспільства, але і як світову тенденцію – переходу суспільства і всіх його соціальних систем в істинно нову якість. Освіта завжди була найважливішим соціальним інститутом суспільства, що забезпечує його глибинні якісні перетворення.

При цьому пріоритетними мають стати проблеми загальної культури людини, формування в неї наукових форм системного мислення; зміна змісту і методології навчального процесу, при яких акцент робиться на вивчення фундаментальних законів природи і суспільства, створюються принципово нові навчальні курси, орієнтовані на формування цілісних уявлень про наукову картину світу і здатності виходити на системний рівень його пізнання. Сюди потрібно віднести і поняття «екологічно чистих» людських відносин; забезпечення пріоритетності інформаційних компонентів у перспективній системі освіти людей, які будуть жити і працювати в інформаційному суспільстві, де найважливішу роль будуть відігравати фундаментальні знання про інформаційні процеси в природі і суспільстві, а також нові інформаційні технології, які будуть сприяти ствердженню компетентнісного підходу у навчально-виховному процесі вищої школи.

Література

1. Кодлюк Я.П. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх педагогів як пріоритет модернізації вищої освіти України.

- Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / За заг. ред. О.В.Овчарук. - К.: „К.І.С.”, 2004. - С. 10-11.).
2. Кремень В.Г. Нові вимоги до якісної освіти // Освіта України. - 2006. - № 45- 46. - С. 6-7.
 3. Овчарук О.В. Компетентнісний підхід до формування змісту середньої освіти:досвід зарубіжних країн. Компетентнісний підхід у сучасній освіті:світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики / За заг. ред. О.В.Овчарук. - К.: „К.І.С.”, 2004. - С. 5 - 15.
 4. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство /Ред. кол. Н.Софій (голова), І.Єрмаков (керівник авторського колективу і науковий редактор) та ін. - К.: Контекст, 2000. - 336 С. С.18 -19, 44 - 47.
 5. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты // Отделение философии образования и теоретической педагогики РАО. - Центр „Эйдос”. [Электронный ресурс] /Доступ: www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm; <http://www.eidos.ru/news/compet.Html>.
 6. Зимняя И.А. Ключевые компетенции - новая парадигма результата современного образования // Интернет-журнал „Эйдос”. [Электронный ресурс] /- 2006. Доступ: <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm>.
 7. Овчарук О.В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти//Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи.- К.:„К.І.С.”, 2004. - 112 с.
 8. Плахотник О.В. Компетентностный подход как базовая категория модели образования будущего столетия // Образование в пространстве школы и вуза: опыт, проблемы, перспективы: Сб. материалов II Междунар. науч.-практ. Конф. 27 ноября 2013г., г.Стерлитамак. -Стерлитамак: Стерлитамакский филиал БашГУ, 2013 – С. 190-199.
 9. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. Бібліотека з освітньої політики / За заг. ред. О.В.Овчарук. - К.: „К.І.С.”, 2004. - С. 15-25.
 10. Олейникова О. Н. Европейское сотрудничество в области профессионального образования и обучения:

Копенгагенский процесс. - М.: Центр изучения проблем профессионального образования, 2004. - 70 с.

11. Бобиенко О. М. Ключевые компетенции личности как образовательный результат системы профессионального образования: Дис. к. пед. н. / Казанский гос. технол. университет. - Казань, 2005. - 186 с.

У статті йдеться про компетентність як інтегральну характеристику особистості, яка визначає її здатність вирішувати проблеми та типові завдання, що виникають у реальних життєвих ситуаціях, у різних сферах діяльності на основі використання знань, навчального й життєвого досвіду та відповідно до засвоєної системи цінностей.

Ключові слова: освітня концепція, якість освіти, компетентнісний підхід, трансформаційний підхід, навчальна програма, проектування, освітні стратегії.

В статье рассматривается понятие компетентности как интегральной характеристике личности, возникающие в реальных жизненных ситуациях, в различных сферах деятельности на основе использования знаний, учебного и жизненного опыта и в соответствии с усвоенной системы ценностей.

Ключевые слова: образовательная концепция, качество образования, компетентностный подход, трансформационный подход, учебная программа, проектирование, образовательные стратегии.

The article refers to the competence of the individual as an integral characteristic arising in real-life situations in various fields on the basis of knowledge, training and experience and in accordance with internalized values.

Keywords: educational concept, quality of education, competence approach, transformational approach, curriculum design, educational strategies.